

Samsonowicz, Henryk

Handel Litwy z Zachodem w XV wieku

Przegląd Historyczny 90/4, 453-458

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

HENRYK SAMSONOWICZ
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny

Handel Litwy z Zachodem w XV wieku

Marian Małowist, badając struktury społeczno-gospodarcze Europy, zwrócił uwagę na powstałą na północy strefę gospodarczą, obejmująca południowe wybrzeża Morza Północnego oraz cały basen Bałtyku¹. Aż do końca XIV w. poza tym obszarem znajdowały się wielkie tereny obejmujące m.in. Litwę, której gospodarka zaczęła być kształtowana przez wielki handel dopiero w XV w. Zdaniem tego uczonego na ziemiach Wielkiego Księstwa, bogatych w drewno, futra, len, konopie, zachodziły procesy analogiczne do tych, które miały miejsce w krajach Europy Wschodniej². Zapotrzebowanie kupców hanzeatyckich — głównie z Gdańska, Królewca i Rygi — na produkty leśne doprowadziło na początku XV w. do pojawienia się ich na ziemiach Litwy, założenia kantoru w Kownie, a w następnych latach do rozwinięcia handlu zbożem i drewnem.

Trudno nie zgodzić się z tezą, że tereny Litwy należały w XV w. do strefy określanej przez Małowista mianem bałtyckiej. Pod pojęciem strefy jednak można rozumieć zespół regionów. Wszystkie są uzależniane od czynnika zewnętrznego (w omawianym przypadku od handlu zagranicznego z zachodem Europy), ale różnią się od siebie strukturą gospodarczą, znaczeniem w wymianie towarowej, odmiennościami bilansu handlowego³. Saldo wymiany dalekiego zasięgu miało dla tak rozumianych regionów istotne znaczenie. Jej analiza nie jest sprawą łatwą tym bardziej, że jak wykazał Antoni Mączak, nawet w jednej strefie — bałtyckiej — występowały zasadnicze różnice w bilansie handlu prowadzonego między różnymi krajami. Wartość wywozu z krajów bałtyckich do Holandii przewyższała wartość przywozu. W tym samym czasie miał miejsce dodatni bilans handlu angielskiego z tym regionem⁴. Czy więc rzeczywiście bilans handlowy Litwy był w XV w. analogiczny do bilansu Polski, Prus, Pomorza i Rusi Nowogrodzkiej? W świetle najlepiej opracowanych wiadomości dotyczących działalności kantoru hanzeatyckiego (ściślej rzecz biorąc — gdańskiego) w Kownie⁵, wydawać się może, że wartość stosunkowo mało

---

¹ M. Małowist, *Wschód a Zachód Europy w XIII–XVI w.*, Warszawa 1973, s. 25.

² Tamże, s. 114 nn.

³ A. Mączak, H. Samsonowicz, *Z zagadnień genezy rynku europejskiego: Strefa bałtycka*, PH t. LV, 1964, nr 2.

⁴ A. Mączak, *Między Gdańskiem a Sundem*, Warszawa 1972, s. 62, 125.

⁵ W. Stein, *Vom Deutschen Kontor im Kowno*, „Hansische Geschichtsblätter” t. XXII, 1916, s. 228 nn.; tenże, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse um die Mitte des XV Jh.*, Giessen 1900, s. 83; T. Hirsch,

znaczących w eksporcie na zachód futerek litewskich była niższa niż wartość przywożonych towarów: sukna, soli, wyrobów rzemieślniczych. Dla tego samego okresu pierwszej połowy XV w. stosunek wartości eksportu do importu Gdańska, obliczony na podstawie wykazów strat poniesionych przez kupców i przedstawionych podczas rokowań pokojowych z Danią, Anglią i Holandią⁶ wynosił w przybliżeniu 1: 3. Proporcje te zmieniły się dopiero poczynając od drugiej połowy XV w., kiedy najwyższą wartość wywozu z Prus uzyskało zboże⁷, i pod koniec stulecia wartość eksportu zapewne przewyższała ponad dwukrotnie wartość importu.

Dla Litwy obliczenia takie są trudniejsze z paru względów. Ubóstwo źródeł nie pozwala na dokładniejsze szacunki. Trudno jest też określić obszar, z którego można oceniać wywóz i przywóz towarów; należałoby brać pod uwagę ziemie Żmudzi, województw wileńskiego i trockiego, tak jak na ogół czynią to historycy litewscy⁸. Ale źródła łączą także informacje o ziemiach: smoleńskiej, witebskiej i połockiej, należących w XV w. do Wielkiego Księstwa. Tymczasem ich powiązania gospodarcze miały miejsce głównie z Nowogrodem Wielkim i do handlu bałtyckiego ten obszar włączał się poprzez spław futer Dźwiną do miast inflanckich⁹.

Z Litwy etnicznej na początku XV w. wywożone były średniej jakości futerka¹⁰, gorsze od fińskich (*vynysche*), smoleńskich (*smolensch*), najbardziej wartościowych (*Schönewerk*) z Nowogrodu Wielkiego, ale były one droższe, a więc lepsze od węgierskich (*unghersch?*), szwedzkich (*swesch*), mazowieckich (*Massowesch*) i podolskich (*Podolsches*). Być może z Litwy pochodziły też niektóre futerka określane nie proveniencją terytorialną lecz jakością. W przybliżeniu transporty towarów określanymi jako litewskie stanowiły w pierwszym dwudziestolecu XV w. ok. 3% ilości wszystkich futer na rynku w Lubece, a wartość ich nie przekraczała 0,3% wszystkich futer. Niewielkie ilości sukna przeznaczonego przez

---

Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte unter dem Herrschaft des Deutschen Ordens, Danzig 1858, s. 160 nn; M. Małowist, op. cit., s. 115; P. Simson, *Geschichte der Stadt Danzig* t. I, Danzig 1913, s. 302, 352; Z. Kiaupa, „Czasy dobrej pamięci księcia Witolda” w handlu litewsko-krzyżackim, [w:] *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich*, Toruń 1990, s. 159.

⁶ AP Gdańsk, 300, R. fol. F nr 3; *Hanserezesse* [dalej: HR] *von 1431–1476* (Abt. II), wyd. G. von der Ropp, t. I, Leipzig 1876, s. 277 nn, nr 385; *Hansisches Urkundenbuch* [dalej: HUB] t. VII, 1, wyd. H. G. von Rundstedt, Weimar 1930, s. 355, nr 704, s. 401, nr 767; *Bronnen tot Geschiedenis van den Oostzeehandel 1122–1499* t. II, wyd. H. A. Poelman, S. Gravenhage 1917, s. 796, nr 2205. Por. H. Samsonowicz, *Struktura handlu gdańskiego w pierwszej połowie XV wieku*, PH t. LIII, 1962, nr 4, s. 707–708.

⁷ Na podstawie analizy ksiąg cła palowego, H. Samsonowicz, *Handel zagraniczny Gdańska w drugiej połowie XV w.*, PH t. XLVII, 1956, nr 2, s. 345.

⁸ Z. Kiaupa, *Die litauischen Städte im Spätmittelalter zwischen eigener Herkunft und dem Einfluss ausländischer Nachbarn*, [w:] *Zwischen Lübeck und Novgorod, N. Angermann zum 60. Geburtstag*, Lüneburg 1996, s. 168; por. J. Ochmański, *Litewska granica etniczna na wschodzie od epoki plemiennnej do XVI w.*, Poznań 1981, s. 78 nn.

⁹ A. L. Choroszkiewicz, *Torgowlja Wielkiego Nowgoroda s Pribaltikoj i Zapadnoj Jewropoj w XIV–XV wiekach*, Moskwa 1963, s. 45 nn, 240; tejże, *Die Polozker Urkunden aus dem ehemaligen Stadtarchiv Riga als Quelle zur Geschichte der russisch-hansischen Beziehungen am Ende des 15. Jh.*, „Neue Hansische Studien”, Berlin 1970, s. 29 nn.

¹⁰ M. P. Lesnikow, *Hansischer Pelzhandel zu Beginn des 15. Jhs.*, „Hansische Studien”, Berlin 1961, s. 226, 264.

hanzeatów do wywozu na Litwę, głównie do Kowna, zapewne były więcej warte¹¹, można jednak sądzić, że część tekstyliów później, w drugiej połowie XV w., mogła być kierowana i na Litwę, i dalej, na Ruś jako że część transakcji prowadzonych między Rygą i Połockiem rozliczana była w groszach litewskich¹². Jeśli więc część towarów przewożona była na wschód przez Litwę jedynie tranzytem (podobnie jak tranzytem tędy przewożono futra rosyjskie), to powstaje problem, czy rzeczywiście miał miejsce ujemny bilans handlowy. Co więcej — już w pierwszej połowie stulecia z Litwy i Żmudzi wywożone było zboże, produkt niewątpliwie miejscowego pochodzenia¹³. Biorąc zaś pod uwagę stosunkowo niewielką chłonność rynku litewskiego na towary zachodnie, a także wywóz stąd lnu, konopi, bursztynu — bilans handlowy miast litewskich mógł wykazywać niewielkie saldo dodatnie.

Jednak aż do schyłku XV w. handel zagraniczny rzeczywiście miał niewielki wpływ na stan gospodarki litewskiej. Na podstawie korespondencji prowadzonej przez Gdańsk, wykazu strat ponoszonych przez kupców a także zachowanych rachunków celnych¹⁴ można spróbować odtworzyć strukturę handlu bałtyckiego Litwy w tym czasie (w procentach):

Tabela 1.

Wywóz:				
drewno	smoła popiół dziegieć	zboże	len konopie	inne m.in. bursztyn
40	15	25	10	10
Przywóz:				
sukno	sól	śledzie	korzenie wino	inne m.in. wyroby rzemiosła
60	10	10	15	5

W morskim handlu bałtyckim w XV w. Litwa zajmowała odległe miejsce. Jeśli zestawienie wzmianek dotyczących kontaktów ziem polskich z Gdańskiem określimy jako 100, to porównanie tychże z innymi krajami przedstawia się następująco:

Tabela 2.

Prusy Polska	miasta Hanzы	Pomorze Brandenburgia	inne kraje Rzeszy	Holandia	Anglia	Flandria	Rosja	Szwecja	Litwa	Czechy	Szkocja	inne	
100	94	55	19	48	47	23	24	25	10	7	4	3	3

¹¹ Tamże, s. 253, 263–4.

¹² A. L. Choroszkiewicz, *Die Polozker Urkunden*, s. 42.

¹³ HUB X, nr 955, 1482 r.

¹⁴ AP Gdańsk, korespondencja 300 D. 8 nr 69–114 (Litwa) Missiva 300 300.27.; K. Forstreuter, *Die Memel als Handelstrasse Preussens nach Osten*, Königsberg 1931, s. 90 nn.

Wśród miast etnicznej Litwy, najliczniejsze kontakty z Gdańskiem w XV w. miało Kowno, na drugim miejscu plasowało się Wilno, na trzecim — Troki. Tenże nadbałtycki port zainteresowany był także, acz już w mniejszym stopniu, stosunkami z Grodnem, Słuckiem, Bielskiem i Brześciem.

Rozwój handlu morskiego wiązał się z kontaktami Litwy także z innymi krajami Europy. Zestawienie wzmianek dotyczących kontaktów Litwy z zachodem daje następujące wyniki (w procentach):

Tabela 3.

Prusy	Anglia	Hanza Wendyjska	Flandria	inne
64	19	7	5	5

Prusy (do 1454 r. — krzyżackie, później w części krzyżackie, w części królewskie) zdecydowanie w tych kontaktach dominowały. Nie ulega wątpliwości, co w literaturze przedmiotu było wielokrotnie podkreślane, że główną rolę w tych kontaktach odgrywali kupcy gdańscy. To oni organizowali skład kowieński, to oni tworzyli grupę starszych (*olderlude*) w kantorze w Kownie, to oni też byli najczęściej obecni na litewskich targach, odwiedzali Wilno, wywierali wpływ na wielkiego mistrza i na króla polskiego, aby ci ułatwiali im działalność handlową na Litwie. Dzięki tym kontaktom do Gdańska przybywali ze swymi towarami także kupcy litewscy.

Poczynając od upadku hanzeatyckiego kantoru nowogrodzkiego i od rozwoju miast litewskich w latach siedemdziesiątych XV w., nastąpiła istotna zmiana w handlu Gdańska z Litwą. Hanzeaci z Prus przestawali już opierać się na starym systemie reglamentowania handlu¹⁵. W zamian za produkty niekiedy zadatkowane wcześniej omijali pośrednictwo własnego kantoru w Kownie wchodząc „ze szkodą dla tamtejszych kupców”¹⁶ w bezpośrednie transakcje z mieszkańcami Wielkiego Księstwa, nie tylko z kupcami, lecz także — a może przede wszystkim — z producentami: właścicielami i dzierżawcami dóbr ziemskich i lasów.

Spośród miast Hanzy Wendyjskiej najżywiej zainteresowana handlem z Litwą była Lubeka¹⁷. Największy port nad Bałtykiem poszukiwał jednak głównie różnych możliwości kontaktowania się z Nowogrodem Wielkim podobnie jak inne ośrodki — Stralsund i Anklam¹⁸ — specjalizujące się w organizacji handlu futrami. W 1494 r. car Iwan III po zawarciu pokoju z Litwą zwracał się do „siedemdziesięciu trzech miast” Hanzy¹⁹ z informacją o bezpiecznym przejeździe do Moskwy, który — jak widać — był zagrożony w czasie walk toczonych na Litwie.

¹⁵ HR II, 1, nr 504, 1491 r.; HUB VIII nr 110, 1451 r.; X nr 65, 1069, 1471 r., 1483 r.

¹⁶ HUB X, nr 1069; W. S t e i n, *Vom deutschen Kantor*, s. 259.

¹⁷ HR II, nr 442 § 7, 16, 1464 r.; III 4 nr 112, 1498 r.

¹⁸ HR II 1, nr 525, 1436 r.; HUB IV 1018, 1021, 1044, 1390–1319 r.

¹⁹ HR III 5, s. 251, przyp. 1.

Na szczególną uwagę zasługują wzmianki dotyczące handlu z Anglią²⁰. Zapewne kupcom z Londynu chodziło głównie o korzystniejszą dla nich drogę do Nowogrodu i do Pskowa. Ich przejazd przez Inflanty był utrudniany przez Hanzę, szczególnie przez kupców z Rewla i Rygi, którzy starali się zmonopolizować wymianę z Rosją. Przejazd przez Litwę był dla Anglików łatwiejszy i tym niewątpliwie należy tłumaczyć ich zainteresowanie handlem z Wielkim Księstwem²¹.

W ciągu XV w. sprawy handlu litewskiego zaczęły zajmować coraz więcej miejsca w korespondencji kupców hanzeatyckich. W liczbach względnych można to przedstawić w sposób następujący (w stosunku do ostatniego dwudziestolecia XIV w.):

Tabela 4.

1381–1400	1401–1420	1421–1440	1441–1460	1461–1480	1481–1500
100	73	156	100	130	970

Oczywiście są to tylko wskaźniki ukazujące wzrost i spadek korespondencji dyplomatycznej, dotyczącej różnorodnej, nie tylko handlowej problematyki związanej z Litwą. Liczba spraw rosła w czasach nawiązywania kontaktów z Wilnem po chrzcie Jagiełły i jego wyborze na króla Polski i malała w okresie wojen. Świadczyć to może o znaczeniu działalności handlowej Hanzy na Litwie. Wielokrotny wzrost pod koniec XV w. wiązał się z ostatnimi pięcioma latami stulecia i — jak sądzę — z wzrastającym znaczeniem surowców Europy Wschodniej, m.in. materiałów budowlanych z Litwy dla stoczni iberyjskich i niderlandzkich dla przemysłu zachodniego²².

Jak się wydaje, większe znaczenie od handlu morskiego miała dla Litwy wymiana towarowa prowadzona lądem. W XV w. z Wilna rozpoczynał swój bieg szlak przez Połock do Smoleńska i dalej do Moskwy. Wraz ze wzrostem politycznego znaczenia wielkich książąt moskiewskich odgrywał on coraz większą rolę tym bardziej, że Litwa przejmując częściowo funkcje pełnione poprzednio przez Inflanty stawała się bramą wiodącą z zachodu na ziemie rosyjskie²³. Bardzo wyraźnie jest to widoczne w instrukcjach udzielanych posłom Gdańska na zjazd miast, przy czym znaczenie dróg wiodących na Litwę zmieniło się w ciągu XIV i XV w. Początkowo szczególnie ważną rolę odgrywał szlak morski, który już od wczesnego średniowiecza biegł wzdłuż wybrzeży Litwy (*Lettousche Strande*)²⁴. Znany on był w całej Europie Zachodniej, nie tylko w miastach Hanzy lecz także w Londynie i w Brugii²⁵, stanowiąc szlak tranzytowy, który w okolicach Kłajpedy łączył się

²⁰ M. M. P o s t a n, *The Economic and Political Relations of England and the Hanse (1400–1475)*, [w:] *Studies in English Trade in the 15th Century*, London 1951, s. 91 nn; G. S c h a n z, *Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters* t. II, Leipzig 1881, s. 91; H. Z i n s, *Anglia a Bałtyk w drugiej połowie XVI w.*, Wrocław 1967, s. 28.

²¹ HR II 4, nr 757, 1460 r.; A. L. C h o r o s z k i e w i c z, *Torgowlja*, s. 196 n.

²² M. M a ł o w i s t, *Z problematyki wzrostu gospodarczego Europy Środkowo–Wschodniej w późnym średniowieczu i na początku XVI w.*, PH t. LXIV 1973, nr 4, s. 667; tenże, *Wschód*, s. 115.

²³ A. L. C h o r o s z k i e w i c z, *Torgowlja*, s. 160 nn.

²⁴ HR I, 4, nr 258, 1465 r.; II, 1, nr 464, 1435 r.; 2, nr 289, 1439 r.; III, 5, nr 542, 1510 r.

²⁵ HR II, 4, nr 757, 1460 r.; 6 nr 356, 1470 r.; 7, nr 131, 1474 r.

z Niemnem — drogą spławiania drewna i zboża nad Bałtyk, służącą jednocześnie jako szlak komunikacyjny ze wschodem kraju.

Z biegiem czasu zyskiwały na znaczeniu drogi lądowe, łączące Litwę z zachodem. Przebiegały one „z Prus do Polski, z Polski do Litwy, do Wilna i z Litwy do Rosji, do Pskowa, do Moskwy, do Smoleńska — — do Lwowa — — i dalej — —”²⁶. Odnogą była droga „z Prus do Polski, z Polski do Litwy do Kijowa do Wilna i do innych miast”²⁷. Na uwagę zasługuje istnienie szlaku handlowego z Litwy, prowadzącego wzdłuż wybrzeża morskiego przez Prusy i Polskę²⁸ do portów Hanzy Wendejskiej. Kłopoty polityczne powodowały podejmowanie prób znalezienia wygodniejszych i bezpieczniejszych szlaków. Na początku XVI w. kupcy niemieccy z Rewla skarżyli się, że obcokrajowcy pragną omijać pośrednictwo Inflant szukając nowej drogi przez Szwecję, Finlandię i Litwę²⁹. Władze Torunia rozważały możliwość wykorzystania drogi lądowej przez Wilno–Warszawę–Wrocław–Lipsk–Norymbergę–Frankfurt nad Menem i „może dalej do Wenecji”³⁰. Biegła ona chyba nie tak daleko, ale z Torunia w pierwszej połowie XV w. rzeczywiście rozchodziły się gwiazdźście szlaki handlowe do Wrocławia, Krakowa, na Węgry, na Ruś (ten opis różnił się więc od analogicznego z początku XIV w.³¹) i na Litwę. Ostatni z tych szlaków biegł przez Bielsk, Płońsk, Nowe Miasto nad Soną, Pułtusk, Nur, Drohiczyn i Mielnik do Brześcia³². Uzupełnieniem jego były drogi wodne, prowadzące w dwóch kierunkach: Wisłą do Bugu bądź do Narwi³³.

W XVI w., wraz z postępującą trzebieżą lasów w Polsce, Litwa i jej ziemie białoruskie stały się jednym z głównych ośrodków zaopatrujących sąsiednie kraje na zachodzie w skóry i futra³⁴. Tranzyt na zachód powodował wzrost znaczenia jarmarków polskich — w Lublinie, Warszawie i Gnieźnie, a także aktywizację gospodarczą miast położonych na szlakach wiodących do krajów Rzeszy³⁵. Co więcej, jarmarki litewskie już w XV w. zostały włączone do systemu wymiany sięgającej od Wilna po Lipsk, Wrocław i Brzeg Śląski³⁶. Wraz ze zbożem wywożonym z dóbr magnackich, ten eksport futer zapewne pozwalał na uzyskiwanie dodatniego bilansu handlowego Litwy we wczesnonowożytnej Europie.

HR III, 5, nr 243, 1507 r.; nr 504, 1491 r.; 2, nr 514, 1491 r.

HUB VIII, nr 149, 1464 r.

²⁶ HR II, 5, nr 442, § 7, 1464 r.

²⁷ Tamże oraz § 16.

²⁸ HR III, 7, nr 201; A. Kersten, *Kontakty gospodarcze Wielkiego Nowogrodu z Litwą, Polską i miastami południowoniemieckimi w XV w.*, „Slavia Orientalis” t. I, 1958, s. 130 nn.

²⁹ HR III 4, nr 243, 472 lata 1503 i 1504.

³⁰ HR III, 4, nr 39, 1498 r.

³¹ HUB III, nr 559.

³² HUB VI, nr 552, 1424 r.

³³ Tamże.

³⁴ R. Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu* t. I, Warszawa 1958, s. 201.

³⁵ H. Zaremska, *Z dziejów handlu polsko-litewskiego. Lokacje w Koronie i na Mazowszu w latach 1386–1501*, PH t. LIX, 1968, nr 4, s. 612; J. Topolski, *Rola Gniezna w handlu europejskim w XV–XVI w.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” t. VII, 1962, s. 22; H. Samsonowicz, *Handel Lublina na przełomie XV i XVI w.*, PH t. LIX, 1968, nr 4, s. 612.

³⁶ H. Samsonowicz, *Przemiany osi drożnych w Polsce późnego średniowiecza*, PH t. LXIV, 1973, nr 4, s. 715–716; tenże, *Warszawa w handlu średniowiecznym*, Warszawa 1975, s. 15.

dependencies — envisaged as permanent and with a developed ceremonial form — and cliental bonds, less formalised and often less constant.

Danuta Molenda — Accounts of the Cracow Grand Scale as a Source for the History of the Lead and Litharge Trade in Poland during the Seventeenth Century

Upon the basis of accounts stored in the State Archive in Cracow the author discusses the size, geography and structure of trade in lead and litharge (lead ore slag after the extraction of silver) mined in Olkusz. D. Molenda indicates the main trends of this trade: its considerable reduction, starting with 1647 and connected with a decline of the excavation, the falling percentage of lead and an increase of litharge, as well as a drop in the percentage of both products sold abroad. During the discussed period the main routes of exporting both products was the Vistula and a land route to Hungary. The author accentuates the considerable participation of the Polish kings and the gentry in the trade in question, as well as a discernible part played by Jewish merchants in Poland. A comparison of data obtained from accounts of the grand scale with other sources shows the faults of the former, which neglected routes, mainly towards Silesia, Bohemia and Austria, which led from Olkusz and bypassed Cracow, as well as the absence of information about the re-export of lead and the routes from the towns — especially Gdańsk and the small township of Tarłów — which imported those commodities from Cracow.

Bronisław Nowak — The Enthronement of *kabak* Mutesa in the Light of an Account by J. H. Speke, the Discoverer of the Headwaters of the Nile

The author emphasises the fact that J. H. Speke did not actually witness the enthronement of the *kabak*, but obtained pertinent information from the ruler of Rumanik and Arabian traders. Both sources deformed the transmitted information suitably to their needs: the rulers of Rumanik wished to demonstrate their might and entice Europeans to visit their country, while Arabian merchants aimed at discouraging potential white rivals from arriving in Buganda. Consequently, the Speke account, containing a description of otherwise known elements of the enthronement ceremony, remains a valuable source for the history of the kingdom of Buganda.

Henryk Samsonowicz — Lithuanian Trade with the West during the Fifteenth Century

The article presents the geographic range, routes, commodity structure and an attempted balance-sheet of the profitability of trade between the Grand Duchy of Lithuania and its Western European partners, especially the Hanseatic towns (primarily Gdańsk). The author points to the unique role of the fifteenth century — a period of the inclusion of the Grand Duchy into the network of European trade. Emphasis is placed on the significance of Lithuania as transit region in the exchange between Western Europe and the lands of modern Russia. In the opinion of H. Samsonowicz, the fulfilment of the function of a transit country could have essentially improved the profitability of Lithuanian trade and, in particular, the value of export.

Barbara Stepniewska-Holzer — Jews in the Small Towns of the Vitebsk Gubernia in the Mid-nineteenth Century. Population and Professional Structure

In this characteristic of the Jewish population in the discussed area demographic and economic data are accompanied by an extensive examination of the legal status of Jews in the Russian state. The author accentuates the large part played by bans aimed against Jewish settlers in the countryside and the purchase of land, which influenced the shaping of the, as a rule, poor Jewish population concentrated in towns, both in the gubernia of Vitebsk and in the Russian Empire as a whole.